

ZATRACENÁ ČEŠTINA

Zdeněk TOPIL

Abstrakt

Učíme-li děti pravopisu koncovek podstatných jmen, projdeme gramatické kategorie rod, číslo, pády i vzory. Učí se vyjmenovávat, rozdělovat, skloňovat všechny vzory, to se hodnotí. Hlavně pak hodnotíme správně napsané i/y, protože je to nejjednodušší a snadno převeditelné na známku. Už se ale jen málo nebo vůbec nesoustředíme na to, jak ke správnému i/y dítě došlo, tedy jak je zařadilo do cesty s křížovatkami, na nichž je potřeba na základě právě znalosti těchto gramatických kategorií určit správný směr. Náprava bývá často překvapivě jednoduchá. Většinou stačí všem zúčastněným ukázat způsob, jak o jazykovém jevu přemýšlet a k jakému výsledku mají dospět...

Klíčová slova: gramatika, jazyková výuka

V průběhu posledních několika desetiletí pozorujeme pokles úrovně gramatických vědomostí, systematické dovednosti jsou v mluvených i psaných projevech nahrazovány metodou pokus – omyl. Přestože rámcové vzdělávací programy kladou důraz především na klíčové kompetence, uplatňování získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě se stále nedostavuje. Jen málokterý absolvent umí získané poznatky a kompetence správně propojit a využít. Nevím, jak je tomu v jiných předmětech, ale v českém jazyce jde o docela přesný odraz dnešního pojetí jazykové výuky. Zkusme se zamyslet nad současným obrazem výuky elementární gramatiky.

Učíme-li děti pravopisu koncovek podstatných jmen, projdeme s nimi gramatické kategorie rod, číslo, pády i vzory. Děti se je učí vyjmenovávat, rozdělovat podle několika kritérií, učí se skloňovat všechny vzory, to hodnotíme. Hlavně pak hodnotíme správně napsané i/y v koncovkách, protože chyba je hned vidět a počet chyb snadno převedeme na známku. Už se ale jen málo nebo vůbec nesoustředíme na to, jak ke správnému i/y dítě došlo. Tedy jak se na základě znalostí výše uvedených gramatických kategorií rozhodlo na cestě s křížovatkami určit správný směr svého postupu. A to je daleko důležitější, než řada osamělých křížovatek bez cesty.

Co se vlastně stalo s výukou gramatiky mateřského jazyka v národě Komenského? Kam se tyto postupy ztratily?

Empirická lingvistika žije jen na málokteré pedagogické fakultě, a v důsledku toho nemají nová zkoumání v této oblasti většinou na co navázat. V odborných kruzích je známým faktem, že učitelé po absolvování fakulty přicházejí již několik desetiletí do škol didakticky nevybaveni. Nikde se nedozví, jak v praxi efektivně naučit např. pravopis v koncovkách podstatných jmen, jak prověřit dovednosti a znalosti, co dělat, když to žákovi nejde. Nemají to totiž už ani od koho okoukat a i ty zapálené jedince většinou v krátké době systém semele tak, že zapadnou do zaběhlých kolejí nebo školství raději opustí.

I když dnes máme stanoveny výstupy z ročníků, nejsou nikde standardizovány. Co však vidím jako horší, nejsou stanoveny závazné fungující postupy výuky jednotlivých gramatických jevů, tak jako mají například lékaři postupy lege artis. Chtěli byste jít na operaci k lékaři, který sice bezvadně odříká anatomický popis částí těla, ale bude vám operovat slepé střevo metodou pokus a omyl? Když zvolí špatný postup, zemřete ještě na sále. Když zvolí špatný postup učitel, projeví se to někdy až po řadě let. Ono se dnes předpokládá, že se každý učitel musí s učivem tak nějak vyrovnat po svém. Jak ale může fakticky změřit výsledky své úspěšnosti? Možná

někdo namítne, že k porovnání výsledků existuje přece klasifikace. Ale to je věc právě k porovnání výsledků v předmětu český jazyk často velmi ošidná. Vezměte si například problematiku pravopisu i/y. Žák může doplňovat správné i pouhým typováním a nezkušený dospělý ani nemusí poznat, že si žák neosvojil správné kroky vedoucí ke správnému řešení.

Děti pak pravopis zvládají obtížně, tudíž obavy z neúspěchu a špatné známky vedou k neoblíbení předmětu a ztrátě motivace. V tom okamžiku nastupuje kupodivu procvičování. Procvičuje se ve škole i doma (pět, šest cvičení denně, kupují se procvičovací sešity typu „na prázdniny“, plýtvá se tak časem, a co je horší, neuspokojivé výsledky prohlubují ztrátu motivace. Dokonce už i z odborných kruhů tu a tam zaznívá, že výuka pravopisu není tak důležitá a že dnešní době je mnohem důležitější výuka komunikace. Koupili byste si automobil bez kol, jen proto, že je v dané továrně neumí dobře vyrobit?

Jazyková výuka nás prvoplánově sice učí správně psát, ale tím, že ji nakonec zvládneme, osvojíme si další neméně důležité kompetence. Řešení problémů v postupných krocích, základy logického myšlení, orientace v problému, jeho řešení. Zjednodušením pravopisu bychom se připravili o to podstatné – naučit děti logicky postupovat při řešení problémů. Znáte lepší obor, než je mateřský jazyk?

Co tedy dělat, když to ve škole nefunguje?

Dnešní vyučování je však velmi často zaměřeno na obsah a změřitelný výsledek a jen málo je orientováno na porozumění. S touto zkušeností se setkávám na počátku každého doučování dětí, jejichž rodiče potřebují problémy s češtinou řešit. Náprava bývá často překvapivě jednoduchá. Většinou stačí všem zúčastněným ukázat způsob, jak o jazykovém jevu přemýšlet a k jakému výsledku mají dospět. Pokud mají rodiče dojem, že to škola nezvládá, jsou nuceni její úlohu převzít sami.

Podstata mé pomoci spočívá v tom, že se soustředím na to, aby se děti naučily postupovat v algoritmických krocích. Mám tu výhodu, že se mohu opřít o své učebnice, které tyto kroky zřetelně graficky odlišené mají, jsou jejich podstatou. Od samého začátku nechám dítě pracovat s přehledy vzorů, to si je pak snadněji zapamatuje s oporou o zrak. Je dobré zapojit i pohyb – vyžadujeme po žákovi, aby rukou ukázal správnou cestu a dospěl až ke správnému výsledku. Dítě se tedy nepohybuje od začátku po abstraktní cestě, ale na základě konkrétní názorné cesty si utváří svou a samo v ní nachází zkratky a zjednodušení. Kontrolu pak zaměříme zejména na to, jak děti algoritmické kroky zvládají. Laicky řečeno: zdůvodni, jak jsi ke správnému i/y došel/a.

Zde je pes zakopán. I když mateřský jazyk je od narození samozřejmou součástí našeho života, gramatické struktury jsou abstraktní a pro děti mladšího školního věku vzdálené, jejich výuka je jen málo opřená o názorné zobrazení. Pokud se například v přírodovědě učí děti o koze, mohou vidět kozu na obrázku. Vidí, že je to zvíře se čtyřmi nohama vybavené rohy,... mohou si jít živou kozu prohlédnout, případně si ji pohladit, nakrmit, podojit. V českém jazyce se ale učí například vyjmenovat a skloňovat vzory podstatných jmen, ale spousta dětí ani neví, co slovo vzor znamená a jak nám vzor pomáhá. Když se dítěte zeptáte, co je to vzor, většinou vám vyjmenuje: pán, hrad, muž, stroj, soudce,... ale nenapadne ho skutečný význam slova. Zde je třeba začít a od významu slova dospět k jeho funkci.

K této zásadní změně pojetí výuky není potřeba žádná školská reforma, žádné zásahy ministerstva školství, či poslancecké aktivity. Nebude vás stát žádné ani mimořádné finanční prostředky, jen čas a trpělivost. Stačí dobrá učebnice, popřípadě výukový program a naimportovat do výuky zdravý rozum. To je vše. Zvládne to každá poučitelná osoba, ať již pedagog či rodič.

Kontakt:

PaedDr. Zdeněk Topil

Tobiáš s.r.o.

e-mail: topil@tobias-ucebnice.cz